

Een effectieve doeltaaldidactiek

MARJON TAMMENGHA-HELMANTEL

Sebastian Dönszelmann (2019). *Doeltaal-Leertaal. Didactiek, professionalisering en leereffecten*. Almere: Uitgeverij Parthenon. 396 blz.

Doeltaalgebruik houdt mvt-docenten, vakdidactici en onderzoekers in Nederland behoorlijk bezig; geen twijfel over het nut van de inzet van de vreemde taal in de mvt-les, maar wel over hoe je dat het beste aanpakt in de les en ook volhoudt. Sebastian Dönszelmann verdedigde in juni 2019 aan de VU op overtuigende en onderhoudende wijze zijn proefschrift over dit thema. Hij beschrijft in zijn werk hoe hij mvt-docenten succesvol traineert in de doeltaaldidactiek en welke positieve effecten hun doeltaalgebruik bij hun leerlingen had.

Al een kleine twintig jaar staat doeltaalgebruik hernieuwd in de belangstelling. Verontrustende rapporten (Bonnet, 2002; Inspectie van het Onderwijs, 2000) lieten zien dat de invoering van communicatief taalonderwijs er niet automatisch toe geleid had dat de doeltaal veelvuldig in het Nederlandse mvt-lokaal klonk, en ook dat doeltaalinzet in Nederland achterbleef bij andere Europese landen. Er verschenen vurige betogen van vakdidactici waarin het belang van doeltaalgebruik werd gepropageerd en als kwaliteitskenmerk van een goede mvt-les werd gezien (o.a. Kwakernaak, 2007; Plante, 2009). Onderzoek naar doeltaalgebruik onder docenten toonde echter aan dat zij wel

dekelijk achter het doeltaal-voertaal-principe stonden, maar in de onderwijspraktijk te veel hindernissen ervoeren om de vreemde taal regelmatig in te zetten en dit ook vol te houden (o.a. Haijma, 2013, Oosterhof, Jansma & Tammenga-Helmantel, 2014). Zo gaven docenten aan dat o.a. negatieve reacties van leerlingen, ontbrekende steun van collega's en schoolleiding, het lagere lestempo, twijfel aan hun eigen taalvaardigheid en onbekendheid met de didactiek van doeltaalgebruik hen ervan weerhielden de vreemde taal in hun lessen veelvuldig te gebruiken. Ook LIO's lopen tegen deze belemmeringen aan als ze – al dan niet gestimuleerd door hun opleiders – de doeltaal willen gebruiken op hun stageschool (Tammenga-Helmantel & Mossing Holsteijn, 2016).

Het proefschrift van Dönszelmann sluit naadloos aan bij de gesignaleerde zorgen en behoeften van de Nederlandse mvt-docent en zet een volgende stap in het onderzoek naar doeltaalinzet. Het richt zich op de concrete, praktische inzet van de doeltaal in de les en de didactiek en effecten daarvan. Het project dat binnen het kader van Dudoc alfa (zie <https://dudoc-alfa.vakdidactiekgw.nl/dudoc-alfa/>) werd uitgevoerd, had duidelijk een tweeledig doel: het verwerven van nieuwe inzichten omtrent doeltaaldidactiek en docentprofessionalisering op dit terrein, en het ondersteunen van docenten bij het invoeren en praktiseren van doeltaaldidactiek. Het boek neemt literatuurstudie als vertrekpunt om gefundeerd een doeltaaldidactiek met

bijbehorend trainingsprogramma te ontwikkelen. De effecten worden achtereenvolgens bij docenten en leerlingen onderzocht, geven daarmee een breed beeld en maken het proefschrift tot een waardevolle bijdrage aan het vakdidactisch onderzoek en in het bijzonder de doeltaaldidactiek. Daarnaast is het onderzoek van sterk praktische waarde voor het onderwijsveld.

Het proefschrift betreft een longitudinaal onderzoek over een uitgevoerd professionaliseringstraject rond doeltaaldidactiek. Twee uitvoerige literatuurstudies zorgen voor het fundament van de interventie. De eerste betreft doeltaaldidactiek. Dönszelmann heeft hierbij de zogenaamde sneeuwbalmethode losgelaten op bronnen rond doeltaalgebruik wat resulteerde in zeven domeinen die allemaal 'te maken hebben met doeltaalgebruik'. Het geeft een rijk beeld van de thematiek, maar levert niet noodzakelijk 'vergelijkbare' categorieën/domeinen op. De daaruit gedisillustreerde ontwerpprincipes zijn algemeen van aard; details die in de literatuur wel gevonden werden, zoals bijvoorbeeld segmenteren, spreektempo en gefilterde input zijn niet meegenomen in de algemene principes. Een deel van de ontwerpprincipes betreft heel direct de doeltaalinzet: Zorg voor veel doeltaalblootstelling op of net boven het niveau van de leerling, maak afspraken over doeltaalgebruik, controleer of de doeltaal is overgekomen en herhaal, onderhoud het doeltaal *frame* en geef de doeltaal een prominente plek, en gebruik de L1 incidenteel en doelbewust. De meeste principes zijn echter gebaseerd op inzichten uit andere vakdidactische domeinen die weliswaar met doeltaalinzet samenhangen, maar in elke mvt-les – dus ongeacht het doeltaalgebruik – niet zouden misstaan. Het gaat dan over motivatie en taal(leer)bewustzijn: laat leerlingen zich ervan bewust zijn *dát* zij leren en *wát* zij leren; reflecteer voortdurend op eigen en andermans taalgebruik en onderwijs leerlingen over taal-leerprocessen

en didactiek en feedback; corrigeer geregeld, zowel input leverend als output ontlokkend, en geef feedback bewust behalve individueel ook breed in de klas. Verder wordt het inzetten en uitbouwen van routines onderstreept en wordt de inzet van L1 geëxpliciteerd aan de hand van concrete lessituaties. Uit alles blijkt, dat doeltaalgebruik een didactische ingreep van hogere orde betreft en meer is dan 'gewoon' in de vreemde taal spreken; leerlingen moeten kunnen leren van het doeltaalgebruik van de docent en van henzelf, en een heel scala aan ontwerpprincipes draagt daaraan bij.

Anders dan bij het literatuuronderzoek naar doeltaaldidactiek was er voor het onderzoek naar effectieve docentprofessionalisering een kader beschikbaar (Van Veen, Zwart, Meirink & Verloop, 2010) dat als kapstok kon dienen. De ontwerpprincipes voor het professionaliseringstraject werden gerubriceerd rond werkwijze, inhoud, voortgang en randvoorwaarden. Ook hier geldt, dat de principes veelal algemeen van aard zijn en voor elke cursus of (na)scholing van toepassing zijn. Specifiek interessant in het kader van doeltaalgebruik is dat rekening moet worden gehouden met de mogelijk onveilige aard van het vakdidactische onderwerp, dat een verantwoord en op het geleerde aansluitend (observatie)instrument waarmee de doeltaalprestaties in kaart gebracht kunnen worden beschikbaar moet zijn, en dat de onderwijskundige omgeving van de deelnemers betrokken dient te worden waarbij gezocht wordt naar de mogelijkheden tot bredere implementatie op de school teneinde het doeltaalgebruik te verduurzamen. Doeltaalgebruik is namelijk spannend en gaat met vallen en opstaan; dit in een cursus met collega's delen vereist moed en zeker een veilige leeromgeving. Om het geleerde in de praktijk te kunnen brengen en vol te houden, is het belangrijk dat de deelnemende docenten steun ervaren van leiding en collega's.

Helemaal stimulerend is het als het doeltaalgebruik zich als een olievlek binnen de school gaat verspreiden.

Vervolgens worden de ontwerpprincipes in hoofdstuk 4 ingekleurd en specifiek gemaakt. Het hart van de vakdidacticus gaat er sneller van kloppen, maar qua stijl en onderbouwing valt dit hoofdstuk ietwat uit de toon. Het hoofdstuk lijkt een hoofdstuk uit een didactiekboek; het leest als een trein, maar de concretisering van de algemene ontwerpprincipes en ook de beweringen – hoewel zeer aannemelijk – verschijnen zeer regelmatig zonder bronvermelding. Dit neemt niet weg dat juist dit hoofdstuk van meerwaarde is voor de onderwijspraktijk; docenten en ook opleiders lezen hier hoe de doeltaal didactiek aan de hand van heel concrete voorbeelden in de les geïmplementeerd kan worden.

Op basis van de opgestelde ontwerpprincipes ontwikkelde Dönszelmann een langlopende cursus *Doeltaal-leertaal*. In twee cycli deden hier respectievelijk 18 en 17 docenten Frans een jaar lang aan mee. Als ervaren leraaropleider bood hij de cursus zelf aan. Hij verzamelde daarbij gegevens over de docenten (ervaringen en doeltaalgebruik) en hun ruim 600 leerlingen (motivatie en taalvaardigheid), waarbij deze groep leerlingen vergeleken werd met een controlegroep. Hier betrof het leerlingen van docenten die in de tweede cyclus het professionaliseringstraject volgden maar al voorafgaand daaraan bij hun leerlingen de taalvaardigheidstoetsen afnamen.

Op de vraag of vreemde-talendocenten zich verantwoord doeltaalgebruik eigen kunnen maken en dit ook duurzaam kunnen toepassen was het antwoord een volmondig ja. De deelnemende docenten waren in staat de aangereikte didactiek in hun lessen te implementeren, waarbij opgemerkt werd dat niet alle aspecten van de doeltaal didactiek even makkelijk bleken te zijn. Zo vereist het stimuleren van de interactie in de doeltaal onder leerlingen duidelijk een langere adem. Ook

een jaar na afloop van het scholingstraject bleken de docenten in staat de doeltaal in te zetten in hun onderwijs. De docenten waren onverdeeld positief over de cursus, wat in het proefschrift geïllustreerd wordt met deels hartverwarmende en stimulerende citaten. Wat opviel in de evaluatie was de invloed van de onderwijscontext en met name de steun die de deelnemende docenten wel of juist niet ontvingen van hun collega's en schoolleiding.

De tweede vraag die Dönszelmann wilde beantwoorden in zijn onderzoek betrof het alom aangenomen maar nauwelijks empirisch onderbouwde verband tussen de inzet van de doeltaal in de mvt-les en de positieve invloed op de taalvaardigheid van de leerlingen (zie Tammenga-Helmantel, Van Eisdén, Heinemann & Kliemt, 2016). Op alle vaardigheden bleken de leerlingen van de deelnemende docenten beter te presteren dan de controlegroep. Uitschieter was daarbij schrijfvaardigheid. De zorg van sommige docenten, namelijk een afname in motivatie bij de leerlingen, bleek ongegrond; er was geen significant verschil zichtbaar in de motivatie tussen de leerlingen die blootgesteld werden aan de doeltaal didactiek en de controlegroep.

Het proefschrift *Doeltaal-leertaal* toont al met al een positief en bemoedigend beeld van doeltaal didactiek: docenten kunnen zich deze prima eigen maken en ze heeft een positieve uitwerking op de taalvaardigheid van leerlingen. Het onderzoek laat verder zien waar in de huidige literatuur en didactiek rond doeltaalgebruik hiaten zijn en waar de docenten in hun lespraktijk behoefte aan hebben. Het levert belangrijke opbrengsten voor de onderwijspraktijk en het vakdidactisch onderzoek, namelijk een effectieve doeltaal didactiek die bruikbaar is in de reguliere mvt-les, waardevolle handreikingen voor opleiders om doeltaal didactiek in te oefenen met (aanstaande) docenten en empirische onderbouwing voor het algemeen geaccepteerde idee dat doel-

taalgebruik de taalvaardigheid van leerlingen positief beïnvloedt.

Geïnteresseerden kunnen zich bij Sebastiaan Dönszelmann melden voor een exemplaar van het proefschrift. Tevens is er bij de Vrije Uitgevers een handelseditie van het onderzoek verschenen.

LITERATUUR

- Bonnet, G. (ed.) (2002). *The assessment of pupils' skills in English in eight European countries*. Paris: European network of policy makers for the evaluation of education systems.
- Haijma, A. (2013). Duiken in een taalbad: onderzoek naar het gebruik van doeltaal als voertaal. *Levende Talen Tijdschrift*, 14(3), 27–40.
- Inspectie van het Onderwijs (2000). *Onderwijsverslag over het jaar 1999. Verslag van de staat van het onderwijs in Nederland over het jaar 1999*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Kwakernaak, E. (2007). De doeltaal als voertaal, een kwaliteitskenmerk. *Levende Talen Magazine*, 94(2), 12–16.
- Oosterhof, J., Jansma, J., & Tammenga-Helmantel, M. (2014). Et si on parlait français? Praktijkgericht onderzoek naar het doeltaal-voertaalgebruik van docenten Frans in de onderbouw. *Levende Talen Tijdschrift*, 15(3), 15–27.
- Plante, K. (2009). Doeltaal = voertaal. Het belang van begrijpelijk taalaanbod in de les. *Levende Talen Magazine*, 96(3), 9–11.
- Tammenga-Helmantel, M., Eisdén, W. van, Heinemann, A., & Kliemt, Ch. (2016). Über den Effekt des Zielsprachengebrauchs im Fremdsprachenunterricht: eine Bestandsaufnahme. *Deutsch als Fremdsprache*, 53, 30–38.
- Tammenga-Helmantel, M., & Mossing Holsteijn, L. (2016). *Doeltaal in het moderne vreemdetalenonderwijs. Gebruik en opvatting van leraren in opleiding*. Rapportage. Groningen/ Utrecht: Rijksuniversiteit Groningen &

Meesterschapsteam vakdidactiek mvt. Veen, K. van, Zwart, R., Meirink, J., & Verloop, N. (2010). *Professionele ontwikkeling van leraren: een reviewstudie naar effectieve kenmerken van professionaliseringsinterventies van leraren*. Leiden: Iclon (Expertisecentrum Leren van docenten).

MARJON TAMMENGA-HELMANTEL is als vakdidacticus Duits verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Zij doet daar tevens vakdidactisch onderzoek naar doeltaalgebruik, grammaticale instructie en leermiddelen. Zij is lid van het landelijk Meesterschapsteam vakdidactiek mvt, ter versterking van de vakdidactiek in Nederland. E-mail: m.a.tammenga-helmantel@rug.nl